

Guzelj Jahina

VOZOM ZA SAMARKAND

Prevela
Nada Petković

— Laguna —

Naslov originala:

Гузель Яхина
ЭШЕЛОН НА САМАРКАНД

Copyright notice: © 2021 by Guzel Yakhina, all rights reserved.

Published by arrangement with ELKOST Intl. Literary Agency

Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

Mom tati Šamilju Zahrijeviču Jahinu

Sadržaj

I. PET STOTINA <i>Kazanj</i>	9
II. UDVOJE <i>Svijažsk-Urmari</i>	75
III. TRINAEST <i>Sergač-Arzamas-Buzuluk</i>	201
IV. SAM.....	265
V. ODUZIMANJE I SABIRANJE <i>Orenburg-Aralsk</i>	291
VI. PONOVO PET STOTINA <i>Kazalinsk-Aris</i>	367
VII. TROJE <i>Samarkand</i>	429
Napomene	461
Izjave zahvalnosti.....	465
O autorki.....	469

I
PET STOTINA
Kazanj

Četiri hiljade vrsta – toliko je imao da prevale sanitetski voz Kazanjske železnice na putu do Turkeстана. Ali narečenog voza još nije bilo – naredba o njegovom formiranju potpisana je juče, devetog oktobra, godine dvadeset i treće. Nije bilo ni putnika – trebalo je skupiti po dečjim domovima i prihvatilištima devojčice i dečake, od dve do dvanaest godina, najslabije i najiznurenije gladu. A vođa puta već je bio određen: mladi borac iz građanskog rata – Dejev. Upravo postavljen na dužnost.

„Deca“, reče mu umesto pozdrava komandir transportnog odeljenja Čajanov. „Petsto duša. Na tebi je da ih prebaciš iz Kazanja u Samarkand. Nalog i uputstva dobićeš od sekretara.“

Tokom godina provedenih u transportnom odeljenju Dejev je pratio sve što se kreće šinama – od oduzetog žita i stoke do kitovog ulja koje je u cisternama slala gladnom Povolžju prijateljska Norveška. Ali decu – još nikad.

„Kad treba da krenem?“

„Već sutra ako hoćeš. Sastavi kompoziciju i poleti, Dejeve, kô ptica! Deca ne vole duga putovanja, videćeš i sam.“

I to je bio sav razgovor – nekoliko minuta, ne više. Kopkalo ga je šta znači to „videćeš i sam“? Ali nije imao kad da razmišlja. Duga razmišljanja su za starce, oni imaju vremena napretek.

Najpre je otišao u upravu stanice. Tamo mu obećашe da će sve prevrnuti ne bi li našli iole pristojan vagon. I našli su jedan, i to kakav – nekadašnje prve klase i otmeno-plave boje, a sada bledosiv, iznutra obložen nezatno oštećenom goblen-skom tkaninom, s gotovo celim ogledalima i prostranim zajedničkim hodnikom u kome se mogao igrati valcer. Ranije je ovde bila putna biblioteka, čak i jedan klavir, dok se sada šepurila rošava káda od livenog gvožđa (jamačno dovučena iz odeljka za kupanje i pranje veša, pa tu zaboravljena). Izgledala je neumesno, okružena praznim policama za knjige i pocrnelim kandelabrima. Dejev se namrštio, ali je vagon primio. Naredio je da se mrski gobleni pokidaju, a kandelabri uklone. I da se u kupe, namesto elegantnih mreža za prtljag, doda drugi i treći red daščanih ležajeva. A káda nek ostane. Hteo je da zatraži i gvozdenu furunu da bi deca mogla da ugreju vodu za kupanje, ali su ga nazvali buržujem, te je ideju o toploj vodi odložio za kasnije.

Drugi vagon morao je da čeka do sutra: doterali su ga sa stanice Krasnaja Gorka gde je tavorio četiri godine u dnu de-poa parnih lokomotiva. Dejev je bacio pogled na stečeni imetak i zadrhtao: to nije bio običan vagon, već – putujuća crkva. Biće da je tako dugo skupljao prašinu u zapečku jer je teško mogao da se prilagodi bilo kakvim potrebama sovjetskog života. Pozelenela bronza s kupole dala bi se još nekako skinuti, a oltar se mogao rastaviti. Ali šta učiniti s ovalnim prozorima podno reljefnih lukova? A ukrasni *kokošnici** ispod krova? ...Dejev ipak prihvati i ovaj vagon. Jedino što kod njega valja – prostran je. „U koliko redova da slažemo daske za ležajeve?“, upita ga glavni majstor tesarske zadruge, razgledajući s

---

* Kokošnik – polukružni arhitektonski element nalik na istoimenu rusku žensku kapu. (Prim. prev.)

uvažavanjem visoki plafon. „Može u tri!“, odmahnu rukom Dejev. Uglavila bi se i četiri, ali deca bi se možda bojala da se penju tako visoko.

Nekoliko dana kasnije poslali su mu iz okoline Simbirska vagon-kuhinju – kraćahnu šklopociju na točkovima, na brzinu sklepanu od struganih dasaka, a kasnije popravljaju nestruganim, zakrpljenu parčadima šperploče, sa zavijutkom sulundara, proturenim kroz krovni prozor. Pričalo se da se na slepim kolosecima u Simbirsku još od devetnaeste godine nakupilo svakakvog krša i ponešto od toga bi Dejevu zacelo dobro došlo, ali nije imao kad da ode tamo i da se sam uveri.

Najzad je prispeli putnički voz iz Moskve rasformiran i pet njegovih vagona prikačeno je na Dejevljev ešalon koji su pružni radnici već prozvali „šarena pantljika“ zbog raznovrsnih boja i oblika vagona. Svi vagoni su bili treće klase, sa zapljuvanim podovima i jakim vonjem duvana, i nisu im bili potrebni majstori već temeljno ribanje. Ali Dejev je toliko namučio upravu stanice svojim zahtevima („hitno!“ i „smesta!“ i „obavezno!“), da su ovi odbili da mu daju čistačicu. Pljunuo je u dlanove, doneo nekoliko kanti vode i počeo sam da pere podove.

I tad se pojavi ona. Dejev se bio pružio preko mokrog poda, gurajući krpu ispod drvenog ležaja kako bi dohvatio gomilu ljusti od suncokreta, kad mu se pred očima stvoriše dve cokule tupih vrhova. Podigao je pogled: vitki listovi bez vojničkih obojaka, u čarapama od fine vune.

„Ubico!“, tako mu se obratila. „Čemu ovo otezanje?“

Dejevu je zastao dah. Pridigao je glavu: crna, uska suknja, a ispod nje – izvajana kolena.

„Dok se vi tu valjate po podu – deca umiru.“

On pokuša da se izvuče ispod ležaja i sedne, ali udari potiljkom o drvenu ivicu.

„A ko si pa ti?“ Dejev se pribijavao žena i stoga im se obraćao isključivo na „ti“, držeći se gordo, izazivački.

„Komesar za dečja pitanja. Putovaću s vama u Samarkand ukoliko ustanete iz te bare i pristupite sprovođenju naredbe.“

„Imaš li ti ime, komesaru?“

„Bela.“

Dejev nije bio siguran da li je to ime ili prezime. Nije se usudio da pita.

Bila je starija od njega, ali ne toliko da bi mogla da mu bude majka. Više kao starija sestra. Lice joj je bilo lepo i strogo, kao stvoreno za plakat. Kosa – svetlosmeđa, kratko ošišana, nepokorna. A pogled – kao u komandanta armije. Pod tim je pogledom istog časa zaželeo da skoči i uspravi se, ali se uzdržao: polako je zagladio kosu (skinuvši pritom s čela ljuske suncokreta), ležerno bacio krp u kantu (voda je pljusnula i poprskala komesarkine cipele) – i ostao da sedi na podu, tobož opušteno.

„Pa, onda bi mogla malo da pomogneš u ribanju, drugarice Bela? Ili ćemo da vozimo čeljad u ovoj štali?“

„Pomoći ću“, odgovori ona ozbiljno. „Ali noću, kad deca budu spavala.“

„Čekaj, a ti i ja nećemo spavati?“, dobaci Dejev. Nije hteo da bude drzak, izletelo mu.

I odmah se postide zbog neumesne šale. Ustade, otrese trunje sa zavrnutih nogavica i ogoljenih kolena. A kada se ispravio, shvatio je da gleda u gošću odozdo: komesarka Bela bila je viša od njega za pola glave.

„Bojim se, Dejeve, da nam nema spavanja“, reče, gledajući ga ne trepćući, i on joj najzad ugleda oči – ledenosive, uokvirane dugim trepavicama. „Sve do Samarkanda.“

Nekoliko minuta kasnije već je koračao pored Bele. Zapravo, brzao je po pruzi vlažnoj od kiše, trudeći se iz sve snage da se ne oklizne i ne potrči.

Ona je krupnim koracima gazila preko pragova, mada su joj noge bile devojački vitke, a tanki stas se jedva naslućivao pod širokim naborima kratke postavljene jakne, kaišem stegnute u struku. Dejev je posmatrao hitro kretanje njenih četvrtastih cipela i zamišljao kako se u njima neizostavno kriju malena, uska stopala. Spotakao se, opsovao i odagnao neprimerene misli.

„Pokušaće da povećaju kvotu, ni slučajno ne pristajte!“ Bela je govorila brzo, ne okrećući se prema sagovorniku i ispljujući rafale rečenica, pa je morao da ubrza korak kako bi čuo uputstva. „Probaće da ubace bolesne koji se, navodno, oporavljaju – ne pristajte!“

Dejevu nikako nije bilo jasno na šta to ne treba da pristane. Drugim rečima, po kome je to komesarka osula paljbu bez milosti?

„Ako probaju da vas uhvate na sažaljenje – svalite sve na mene. Tako i kažite: eto, ona Bela je toliko principijelna i bezosećajna, prava je muka s njom se dogovoriti, kô da nije čovek, već kamen...“

„Ali vođa ešalona sam ja“, za svaki slučaj podseti je Dejev.

„Jeste“, složila se Bela. „Ali prebacite sve na mene. A još bolje – čutite, ja ću da govorim.“

Kroz zadnje dvorište železničke stanice izašli su u grad i ubrzo se našli u srcu varoši gde je na glavnom trgu stajao dvorac od granita i mermera, s masivnim stubovima i vrlo visokim prozorima – nekadašnja Plemička skupština, a danas kazanjski prihvatni centar broj jedan. Ovamo su dovozili decu iz bližih i daljih područja Crvene Tatarije, onu koju roditelji nisu hteli, ili nisu mogli da prehrane; ovde se očekivao najveći broj budućih putnika Dejevljevog voza.

Izbliza, međutim, prihvatilište nije ličilo na dvorac, već na dobro branjenu tvrđavu. Preko prozora podruma bile su zakucane daske – ponegde i u dva reda, a šiljata okna u prizemlju skrivali su lim i šperploča. Stubovi od belog mermera bili su

prošarani gustom mrežom pukotina. Zidovi – izbušeni mnogobrojnim rupama, te se činilo kao da su sazdani od neobično rastresitog i poroznog kamena (Dejev je odmah prepoznao ove brazgotine: manje su bile od metaka, a veće od granata). Zgrada je izgledala strogo i nepristupačno, kao da je naokolo još besneo građanski rat. Od koga li su se branili oni što su bili u njoj? Nije valjda od dece što su je opsedala?

A deca su ležala svuda – na ulaznom granitnom stepeništu, na novinama raširenim kraj zidova – petnaestak nepomičnih pokislih telašaca, uvijenih u prljave krpe do samih obrva. Dejev je ranije viđao ovakve prizore, ali se nikad nije zapitao zašto deca leže napolju, a ne u prihvatilištu.

Po blagom nagibu, namenjenom zaprežnim kolima, Bela se uspela na glavni ulaz i pokucala na vrata. Nije bilo odgovora. Ponovo je pokucala, sada jače, prodrmla zamandaljena vrata – muk. Ispela se na prste i snažno zalupala šakom o prozor zatvoren šperpločom i zamalo se nije ubola na ekser.

Tvrđava je ćutala. Baš kao i deca što su ležala podno nje.

Niko se nije ni mrdnuo. Nekoliko pari očiju posmatralo je nepoznatu ženu s lenjom znatiželjom i samo se jedan dečkić, omalen, lica pocrnelog od sunca, nalik blatnjavom krompiru, namestio udobnije, kako ne bi propustio predstavu. Njemu se Bela i obratila.

„Zašto ne otvaraju?“, jednostavno je upitala, kao da su stari znanci.

Ni nadmenog obraćanja, ni strogog pogleda, začudio se Dejev. Ume, dakle, komesarka da razgovara kô čovek!

Švrca je malo počutao, gledajući nekud u stranu, pa u visinu, odakle je sipila kiša.

„Kasno ste stigli“, procedio je nemarno. „Dođite sutra, izjutra su bolje volje.“

„Moramo baš sada“, uzdahnula je Bela. „Je l' ima još neki način? Pomozi nam.“

Ponovo je odgovorio sa zadržkom, kao da su mu reči dole-tale odnekud izdaleka.

„A šta ću ja za to da dobijem?“

„Otkriću ti kako da se smestiš u prihvatilište. Da ne čekaš tu kraj vrata milostinju i čakširama pajaš stepenice. Već da te milosrdne sestre uzmu pod ruku i uvedu unutra, da te umiju, nahrane i obezbede siguran obrok.“

„Lažeš“, iskezio se u trenu klinja, pokazujući pocrnele zube.

„U ponoć će na Ušću biti racija: Komisija za decu, zajedno s milicijom, pročešljavaće obalu. One koji budu uhvaćeni raspoređiće po prihvatilištima. Znači, ko god hoće krov nad glavom i klopu – da se nacрта na Ušću pre zalaska sunca. A ko neće, nek ide dođavola i ne petlja se pod nogama. Jesi li shvatio? Prenesi društvu.“

Lice-krompir se nabora, sumnjičavo podižući obrve i šireći nozdrve.

„Nek me nož u srce strefi, a ekseri usred oka!“, Bela se udari pesnicom u grudi, kao da zariva bodež među rebra, i lice dečaka se istog trena razvuče u zaverenički osmeh.

„A sad mi pomози“, zamoli ga Bela još jednom.

Mališan ustade – lagano, jedva pomerajući noge, kao da hoda po dnu reke, a ne po zemlji – i priđe ulaznim vratima. Okrenu se ka njima leđima i otresavši u trenu svu tromost sa sebe, stade silovito da udara petama i pesnicama o vrata; mlatio je tako usrdno da je masivno, lakirano drvo zadrhtalo, a šarke zaškripale.

„Trebalo je jače da tandrčeš“, objasnio je, ne prestajući s lupom i tek se malo zadihao od svoje bučne rabote. „Ovde samo upornost pomaže!“

„Jesam li rekla da nema mesta!?!“, začulo se posle kratkog vremena odnekud odozgo, s prozora.

Ali dečak je nastavio da udara nesmanjenom žestinom i uskoro se u jednim vratima začu škljocanje ključa. Malac brzo

šmugnu u stranu i metla što je sevnula iz proreza otvorenih vrata šljisnu u prazno.

„Gubi se odavde, lupežu!“, iza odškrinutih vrata iznikla je ogromna ženska figura razmahujući metlom kao mačem. „Marš đavolu na rogove!“

„Kakvu ste to tvrđavu ovde podigli?“, Bela je govorila sasvim tiho i s takvom pretnjom u glasu da Dejev oseti jezu u stomaku. „Rat je odavno završen.“

„Za nekog je završen, a za nekog još bukti“, nije se predavala čuvarka. „Dići će nam zgradu u vazduh! Nisam ja kriva što ih je tu svaki dan čitava armija! I gde ćemo sa svima?“

Bela bez reči koraknu unutra i korpulentna žena ustuknu, spuštajući metlu. Dejev skliznu za njom – u gustu tamu zdanja sa zatarabljenim prozorima.

„**D**rugovi, koga tražite?“, čuvarka se i dalje majala oko ulaza, zaključavajući poslednju po redu bravu i ne uspevajući da u mraku pogodi rupu ključaonice. „Kuda ćete, drugovi? Ej!“

A Bela se već uspinjala prostranim glavnim stepeništem – na sprat, odakle je dopirala slaba svetlost. Dejev je pohitao za komesarkom, ali je zapeo za nešto meko i umalo nije pao. Onda se ponovo sapleo. I opet samo što ne pade. Tama je ciknula, a zatim progovorila podrugljivim pištavim glasom:

„Drugovi!“

U mraku se nije video prst pred okom. Dejev zastade, pipajući nasumice ispruženim rukama, i dotaknu nekoliko obrijanih glava.

„Drugovi!“, začu se kikut s druge strane. „Kuda, kuda?“

„Kojekuda!“, odjeknu iz tame. „Preko starog plota!“

„Kod debelog skota!“

„Il' po vince kod krčmara?“

„Bolje sira kod piljara!“

Pomrčina se ispuni glasovima, cerekanjem i uzdasima.

„Il' da bijemo kurvara?“

„Da lemamo mešetara!“

„Da tabamo parketara!“

„Bez folova i igara!“

„Kuš!“, siknu čuvarica s dna stepeništa.

Naprežući oči i pipajući po mraku, Dejev se žurno uputi za Belom – kroz gomilu dečaka načičkanih na stepenicama. Dlanovi su mu klizili po ošišanim glavama, listovi se češali o nečija ramena i leđa. Najviše se plašio da nekog ne zgazi, ali dečja su tela bila mnogo brža – sama su se pomicala u stranu, otvarajući mu put, kao što se jato malih ribica razilazi pred naletom krupne ribe.

Što se više Dejev penjao, tama je bila sve ređa, a gomila sve gušća. Uskoro se stepenište razdvojilo na dva rukavca, od kojih se svaki strmo izvijao – jedan nalevo, drugi nadesno – vodeći na prvi sprat. Sada su već mogle jasno da se razaznaju oči – smeđe, graoraste, crne, plave, zelene poput trave – što su sa svih strana radoznalo zurile. Dečaci su bili mlađeg uzrasta i svi ošišani „na nulu“. Jedan je bio bez uva, ili se to Dejevu samo pričinilo u polumraku.

Na spratu je bio prostran hodnik s izlazom na obe strane. Široka vrata, nekad blistavobela, sa zlatnim monogramima, a sada oguljena sve do tamnog drveta, vodila su u unutrašnje prostorije. Iz dubine hodnika hitrim koracima primicala se gostima omalena dama s naočarima, bez sumnje radnica prihvatilišta. Ali Bela, ne sačekavši ženu, ili čak ne htevši da je čeka, raskrili centralna vrata i odlučno uđe unutra. Crveneći od nelagode, Dejev koraknu za njom. Nije želeo da se sam izvinjava za ovaj drski upad.

Ušao je i – zanemem: bila je to balska dvorana. Kroz ogromne prozore, od kojih su skoro svi bili čitavi i tek pokoji obložen

krpama umesto staklom, neštedimice je nadirala dnevna svetlost. Plafon je bio neobično visok – trebalo je iskriviti vrat da bi se osmotrio džinovski višespratni luster velik kao parna lokomotiva (lampice-sveće – porazbijane sve do jedne, a bronžani kraci celi). Od lusteru su se po plafonu u talasima bokorili gipsani cvetovi i crne naprsline. Tamo, u visini, lebdeo je, omeđen belom ogradom, orkestarski balkon, od koga su se spuštali izrešetani, ali i dalje otmeni stubovi.

Ovaj veličanstveni prostor bio je do te mere krcat dečurlijom da je ličio na čekaonicu železničke stanice. Prozorske daske bile su prekrivene komadima platna i pretvorene u mesta za spavanje; na svakoj od njih, katkad jedan preko drugog, tiskala su se po tri-četiri dečkića. Kao ležajevi služile su i kutije, koferi, koječime nabijeni džakovi, te knjige, čvrsto zbijene i pokrivene senom – one su se pružale po parketu u dugim nizovima (bile su skupe, s koricama od kože ili kvalitetnog kartona, verovatno sabrana dela). Oni koji nisu imali dovoljno mesta za spavanje ili sedenje, ležali su na golom podu, zastrvši ga gustim pokretnim slojem svojih bledunjavih udova i ispijenih lica.

Niko nije obratio pažnju na pridošlice: obitavaoci prihvatilišta zurili su kroz prozore, igrali karte, čavrljali, kunjali, trebali vaške, jednostavno buljili u plafon. Jesu li čekali nešto? I šta su to čekali? Nikad ranije Dejev nije video toliko dece okupljene na jednom mestu. Od obilja golih peta i istovetnih obrijanih potiljaka zaigra mu pred očima. Buka i galama preplaviše ga:

„Ko da nam je prvi put bilo da jedemo kereće meso – jaka stvar! I ništa, nažderali se i ostali živi...“

„Moja mati je tad bila na samrti, već ju je zemlja crnim kandžama mamila...“

„Ej, jesi l' mi ti ispovednik?! Ako mi je ćef, baš ću tebe da pitam. Mi smo, bre, namazani, zbrisaćemo – buva nas neće osetiti...“

„O, presveta Bogorodice, Majko Božja, carice nebeska i zemaljska! Usliši moje bolne vapaje...“

„Šipak ćeš se ovde najesti: vodu piješ, vodu jedeš – pa kako da ljudski sereš?“

„Tvoj glumac Možuhin je prema mom Daglasu Ferbanksu kô miš prema slonu!“

„Kada stanu da me biju, dozivaću familiju...“

„Eh, sestro, kažem ja njoj, kako samo fino žvačeš, kô da si Lenjin...“

„Drugovi! Jeste l' vi iz Prosvetnog komesarijata?“

Žena s naočarima zadihala se dok je dotrčala do njih (izbli-za je Dejev video da joj je retka kosa skupljena u punđu pot-puno seda i da njena krhkost nije mladalačka, već staračka). Ali Bela nije imala nameru da stane – nezadrživo je koračala između raštrkanih tela dečaka, okrećući se i gledajući na sve strane.

„Prezivam se Šapiro“, žena je sustigla Dejeva i nekako se prilagodila brzom komesarkinom hodu, zacupkala kraj njih, zagledajući se u lice čudnovatoj gošći. „Upravnica Šapiro.“

„Ukupan broj dece u prihvatilištu?“ Bela je progovorila oštro, kao da unapred osuđuje svaki mogući odgovor.

„Četiristo pedeset.“ Upravnica je u hodu skinula naočare i protrljala ih o rub platenog džempera, očigledno misleći da će kroz čista stakla bolje videti novopridošlu.

„Ali posle ručka će ih biti još više, očekujemo konvoj iz Jelabuge.“

„Koliko je zdravih među njima?“

„Zависи koga smatrate zdravim. U našoj bolnici i karantinu je četrdeset sedmoro dece...“ Na licu upravnice ocrtavala se sve veća zbuđenost, a dah joj je postajao sve kraći od užurbano-og hoda. „A da vi niste iz Zdravstvenog komesarijata?“

Nije bilo u redu terati stariju ženu da tako žuri. Da li je to Bela shvatala? Izgleda da nije. Ili je, naprotiv, sve odlično razumela?

„Koliko je dece starije od pet godina od ukupnog broja zdravih?“

„Oko dve trećine... Molim vas... htela bih ipak da pitam...“, upravnica Šapiro se borila za vazduh. „Druže?..“

Dejeva obuze stid.

„Bela“, predstavio je svoju saputnicu. „Komesarka Bela iz Dečje komisije.“

„Dečja komisija!“, upravnica Šapiro se istog trena ozari, zaboravivši na tegobe s disanjem. „Najzad ste nas se setili! Pa mi smo bez vas izgubljeni načisto... Zašto nas niste obavestili? Ja bih sve brojke sredila i spisak pitanja sastavila, a ne ovako navrat-nanos...“

„Nema razloga za žurbu“, Bela je razgledala prozore i zidove između njih: napolju je padalo sve jače i po oguljenom malteru već su klizile krupne kapi.

Nije ona tek tako osmatrala prozore: htela je da stavi do znanja da sve vidi i osuđuje. Čudnovat način da se ne samo reči, nego i gestovi, pa i pogledi, pretvore u osudu! Prava zmija!

„Pa, kao prvo, dabome, prostorije“, počela je nadahnuto upravnica Šapiro. „Vidite i sami u kakvim uslovima živimo! Oni u Prosvetnom komesarijatu misle – dali su nam dvorac i završili posao! A kako mi da živimo u tom dvorcu? To im nije palo na pamet. Kako deca da uče? Gde da spavaju? A šta ako se razbole? Ovde deci nije mesto.“

„Istina“, složio se Dejev (iskreno je želeo da pomogne sirotoj ženi). „A gde su kreveti?“

„U Plemićkoj skupštini se nije spavalo, druže“, upravnica je poučno zavrtila glavom. „Ovde se igralo i pirovalo na balovima. Evo našeg najsolidnijeg kreveta.“

Ona lupnu dlanom po uličnoj klupi, očito donetoj iz nekog parka: na njoj se gurala gomila mališana, pokrivena svilenim stolnjakom s resama, zamašćenim i davno izbledelim.

„A svaki dan mi stižu novi konvoji! I gde ću da smestim sve evakuisane?“, žena je dramatično raširila nejake staračke ruke i najednom se upodobila preplašenom paučku. „I još nam, pride, svaki dan ostave po jedno novorođenče. Napisali smo na

vratima: 'Umoljavamo vas da bebe nosite u Dom za odojčad!'. I adresu okačili. Ali majke... da l' su nepismene il' tvrdoglave, tek svako jutro na stepeništu osvane po jedan do dva, a nekad i tri zamotuljka...“

Dejev oseti nečiji pogled i osvrnu se – kroz staklo višekrilnih balkonskih vrata posmatralo ga je nekoliko gipsanih statua; verovatno su ih izneli na balkon jer nisu imale nikakvu svrhu. Nekima od njih bili su odvaljeni nosevi. Niz njihova nepomična lica slivali su se mlazevi kiše.

„...Da i ne pominjem kako mi svakodnevno dolaze pojedinačne grupe od po desetak i više dece. Bez prestanka pristizu. I ne samo iz Tatarije, već i iz Čuvašije, Mordovije, pa saratovski Nemci, a i Kalmici nam stigoše ovih dana. Stariju decu mogu i da ne pustim. A kad dođe trogodišnji mališan? Nemam srca da ga odbijem.“

„Jeste li vi to iz velike samilosti zakucali gvožđurijom prozore?“, obišavši salu, Bela se okrenula i energično uputila ka izlazu, kao da je ona ovde bila domaćica i vodila goste kroz svoju kuću.

Od nelagode zbog oštrog tona i grubih manira saputnice Dejev stisnu zube. Ma kakva komesarka za decu, feldvebel u akciji!

„Ali zašto to kažete?“, upravnica Šapiro trčkala je za Belom. „Prizemlje i podrumi su neupotrebljivi, tamo ni stoka ne bi preživela: zimi se na zidove hvata inje debelo kao prst, a u proleće i jesen voda dopire do kolena. Prozori stoje polupani još od rata. Kamini ne rade, kanalizacija zapušena. Eto, kad bi Dečja komisija pomogla...“

Neki čudan otegnut zvuk prekide razgovor: dopirao je odnekud odozgo, ispod plafona – Dejevu se u prvi mah učinilo da je čuo sirenu. Ipak, to je bilo dete – nije plakalo, nego zavijalo – očajnički, dugo, samo povremeno zastajkujući da udahne vazduh. Čak je i Bela stala i okrenula se u pravcu zvuka. Upravnica je samo umorno odmahнула rukom:

„Ne obraćajte pažnju, to je Senja-Čuvaš. Uskoro će se smiriti.“

Zavijanje nije jenjavalo – ni kada su gosti napuštali balksku dvoranu, ni dok su išli hodnikom, ni pri ulasku u susednu prostoriju. Upravnica Šapiro pritvorila je vrata kako im zvuk ne bi smetao – glas je probijao zidove.

Ali čim se našao u novom prostoru, Dejev je zaboravio na Senju, toliko je bio zapanjen onim što je ugledao. Verovatno je ovde nekad bila svečana trpezarija. Sada su u njoj boravile devojčice. I ovde su bili isti oni priručni ležajevi – od knjiga, delova nameštaja, kartonskih kutija, ista skučenost i teskoba, ista ona neuhranjena tela i bose noge – samo što nisu pripadali dečacima, već devojčicama. A nad čitavim ovim prizorom gospodarila je – hrana.

Plafon je bio oslikan živim bojama, izdašno, s nekim naročitim naturalizmom. Po njegovom obodu uvijala se vinova loza, iznad koje su se nizali ogromni grozdovi obasjani sunčevim zracima. Tu je bilo i obilje rumenih jabuka i zamamnih, skoro prozračnih krušaka. Preko brda kajsija i bresaka lepršali su leptiri, a napola oguljeni vlažni limunovi blistali su, gotovo istačući sočne kapi.

Zidovi su takođe predstavljali džinovske slike. Pečena divljač, bledorozikasta šunka, ostrige, načet hleb i dopola ispražnjene čaše vina – sve je to bilo nezamislivih razmera i u izvanrednom stanju: ni pukotine, ni buđ nisu takli ovo moćno izobilje – freske premazane lakom sjajile su se kao da su juče sazdane.

Ovde je bilo vrlo tiho: pritisnute ogromnim prostorom, devojčice su ležale mirno, razgovarajući jedva čujno (čak se ni Senja-Čuvaš više nije čuo). Dejev je primetio kako je jedna od njih pokušala da iščeprka iz zida parčence naslikanog mesa, ali nije uspela: sloj boje bio je gust i debeo, a njen prst slabašan.

Hteo je nešto da pita, ali je samo progundao, posmatrajući oblak voća iznad sebe.

„Kažem vam, nemamo prostorija“, uzdahnula je upravnica.

„A zar ne bi mogli da se zamažu ovi...“, Dejev se namrštio tražeći odgovarajuću reč „umetnički radovi“?

„Čime? Ugljem? Ni uglja nema.“

„S prostorijama je sve jasno“, prekide ih Bela. „Ima li još kakvih problema?“

Na njenom glatkom, lepom licu Dejev nije zapazio ni trag uznemirenosti: komesarka je promatrala ovu kulinarsku pomamu i izgladnelu decu pod njom potpuno mirno. Ipak je ona bila nekog čudnog kova: čas bi planula iz čista mira, čas je bila mrtva-hladna, kao da joj je u grudima umesto srca bila smrznuta riba. Vlažni zidovi i zatarabljeni prozori su joj, eto, važni. A patnja dece u obruču od nacrtanih đakonija nimalo je nije dirala.

„Kao drugo, razume se, hrana“, spremno se odazvala upravnica Šapiro, pokazujući suvonjavim prstima živopisne namirnice. „Sve razumem: razaranja, glad, teška vremena. Ali zašto ih evakuishemo ako ne možemo da ih nahranimo? Jedna rublja nedeljno po detetu – gde to ima? Šta ću mu dati da jede za rublju? Žitnu prašinu? Ovsenu plevu? A još to dete treba lečiti, ugrijati ga. To je već treći problem.“

Klimnula je glavom prema kaminu u ćošku – širokom, od livenog gvožđa i mermera – kraj kojeg je ležalo nekoliko izlomljenih grana i pocepane novine. U čeljustima kamina stajala je limena kanta u koju je kapala voda iz dimnjaka – očito od kiše koja je neprestano padala.

„Dvorac...“, smežurani obrazi upravnice pocrveneše od negodovanja, razgovor ju je vrlo uznemirio; džemper joj se otkopčao, razmahala se. „Da l' su uopšte pomislili u Prosvetnom komesarijatu kol'ko drva treba da se ovaj dvorac barem jednom zagreje? Zimi po balskoj dvorani vitla mećava!“

Iznenada Dejev oseti da je ozebao posle svega pola sata provedenih u prihvatilištu: ovde nije bilo nimalo toplije nego napolju. Sunčevi zraci naslikani na plafonu nisu grejali.

„Lakše je tražiti ogrev nego novac ili prostorije“, Bela je opet prešla na optužujući ton.

„Tražila sam! Sav sam papir na njih potrošila!“

„Znači, nije trebalo da pišete, nego da odete u Socijalno, kod glavnog, i da ga ne pustite iz kancelarije dok vam ne da nekoliko kola drva. Pa da mu zašiljenu olovku ovde metnete – Bela stavi prst ispod jabučice na svom vratu – a drugi mu plajvaz tutnete u ruku: potpisuj! I još mu zapretite da ćete ga prijaviti Čeki* – zbog nemara i neprijateljskog odnosa prema deci!“

Dejev je po nekoj osobitoj nijansi u komesarkinom glasu shvatio da je ona sama tako postupala, i to, verovatno, više puta. Upravnica Šapiro samo je bespomoćno zatreptala kratkovidim očima, ne rekavši ništa na ovaj smeli predlog, i tek nekoliko trenutaka kasnije nastavila, kao da se i dalje nadala saosećanju:

„Zatim, naravno, higijena – ona kod nas jednostavno ne postoji. Ni poštenog kupatila, ni komore za dezinfekciju – kad primamo decu, desetero ih prođe kroz jednu kadu. I na njih deset – jedan komadić sapuna. A šta ako se pojavi šuga? Ili kraste? Ne smem ni da pomislim...“

„Ama prestanite više da se tresete i kukate!“, Bela se toliko proderala da je upravnica uzdrhtala, a devojčice se uplašeno zagledale u odrasle koji prave buku. „Idite u Zdravstveni komesarijat i lupite pesnicom o sto! I na isti taj sto izručite im šaku vaški, onih krupnijih – suvenir od neoprane dece. Odmah ćete dobiti i komore za dezinfekciju, i sapun, i prašak za pranje zuba!“; komesarka se ljutito okrenu i pođe ka vratima.

To liči na nju, mislio je Dejev. Sve je to ona radila: i šakom o sto lupala i vaške na njega prosipala. A možda i nije na sto

---

* Čeka – skrać. od rus. *Чрезвычайная комиссия* – Vanredna komisija za borbu s kontrarevolucijom i sabotazom. Sovjetska tajna policija 1917–1922. (Prim. prev.)

– već pravo za vrat tim nesrećnicima. Od nje se sve moglo očekivati: pljunuta Gorgona. A on se, budala, zablenuo u nje-ne trepavice i kolena. I baš mu se posrećilo da bude s njom u istom vozu!

„I vi to meni, kao član Dečje komisije, savetujete?“, zgranula se upravnica.

„Izričito savetujem!“, izlazeći iz trpezarije, komesarka se nije potrudila da pridrži za sobom vrata, te su ova zamalo lupila upravnicu u čelo. Dejev je jedva stigao da pritrči i zaštititi staricu od udarca. Da se on pitao, rado bi njima tresnuo Belu po leđima, ili čak po tom lepom, arogantnom licu.

A ona je već hrlila uza stepenice na drugi sprat, gotovo oborivši usput jednog sićušnog derana.

„Razmakni se, more – evo pliva govno!“, obrecnu se ovaj.

„Jedno govno sitno 'oće da je bitno!“, uzvratu mu Bela istom merom.

„Čekajte, tamo nema šta da se vidi!“, uznemiri se još više upravnica Šapiro, a u glasu joj se oseti strah. „Samo bolničko odeljenje i karantin!“

Prekasno: komesarka je već stigla do vrha stepeništa, odozgo je dopirao odjek njenih potpetica.

Dečak je bio u dolami boje ciklame sa zlatnim cvetovima i kristalnim dugmadima – stajao je u hodniku i piškio u kantu. Dolama mu je bila toliko velika da su njeni izgužvani krajevi u naborima ležali na parketu, a tanki dečački vrat virio je iz okovratnika kao štap iz bureta. Ispod crvenog somota belasalo se potpuno nago telo – mališan je bio bez pantalona i donjeg veša. Čim je obavio nuždu, spretno je pridigao skute ogrtača, kako se ne bi vukli pri hodu, i uputio se na svoje mesto. Bose noge što su mu virile ispod rubova haljetka, ličile

su na slonovske: neprirodno debeli, bezoblični udovi micali su se lagano, s naporom, odižući se s mukom od poda.

„Sve ovo blago našli smo na orkestarskom balkonu, zajedno s perikama i puderom“, objasnila je upravnica Šapiro, zadržavši se pri penjanju (Dejevu se učinilo da se ona već klata od umora i uzbuđenja doživljenog u poslednjih nekoliko minuta). „Da, to je ostalo od muzičara: desetak kostima za maskenbal i – nijedne cipele. Bolje da je bilo obrnuto. Ali, sve smo to deci podelili, nećemo valjda baciti... Ili vi možda gledate u njegove noge? Kô što rekoh, ovo je naša bolnica.“

Prostorije na drugom spratu bile su znatno tešnje i niže: nad malim prozorima videli su se ukrasni venci, a plafon bi Dejev komotno mogao dotaći rukom. Zasigurno su ovo nekad bile pomoćne prostorije. U svaku od njih vodila su omanja vrata.

Upravnica Šapiro i Dejev zavirili su u nekoliko odaja (moralili su da se sagnu na pragu da ne bi udarili glavom o nadvratnik), a onda su u jednoj od njih naišli na Belu: nije hodala kroz sobu, samo je stajala kraj vrata, pažljivo posmatrajući njene obitavaoce. Istina, ovde se i ne bi moglo hodati – nije bilo mesta od mnoštva dečjih tela što su prekrivala pod.

Ova tela izgledala su krajnje neobično. Pojedini njihovi delovi – ruke, ramena, rebra, ključnjače i vratovi bili su vrlo mršavi, s isturenim kostima. A drugi – stopala, listovi, butine i stomaci – ekstremno otečeni, kao perjani jastuci. Takva su bila i lica: poput maski kostura, ili nalik na naduvane žabe u čijim su se naborima jedva nazirali prorezi očiju. Dejev je, dakako, viđao ljude s oteklinama (ko ih u Povolžju nije video), ali nikad u tolikom broju i nikad među njima nije bilo toliko dece... Neka od njih su bila gola, a neka zaogrnuti somotskim ogrtačima, poput malopredašnjeg dečaka. Poneko je na glavi imao zlatom izvezen trorogi šešir s perima i periku s loknama. Deca su ležala na prostirkama i na podu, otupelo razmenjujući reči, većina ih je spavala.

„Prema naređenju, naravno, ove natečene i obogaljene ne bi trebalo primati“, promrmljala je upravnica s osećanjem

krivice, i Dejev je najzad shvatio razloge njene zbunjenosti „ali ovi što sprovode evakuaciju... Šta da se radi, i oni su ljudi. Svašta se dešava, napravi se greška: ponekad donesu odojčce, a jednom su čak doveli trudnu devojčicu iz Mamadiša – trinaest godina, sa stomakom...“

„A vi im odbijte od zarade za negu svakog deteta dovedenog greškom“, predloži Bela. „Smesta će prestati da greše.“

Upravnica se samo pognula kao krivac i ništa nije odgovorila.

„Ućuti“, rekao je Dejev srdito: nije više mogao da izdrži.

Rekao je to tiho, stojeći ženama iza leđa – teško da su ga mogle čuti. Hteo je da se nanovo oglasi i doda nešto ohrabrujuće upravnici, a onda uzme Belu pod ruku (snažno je stegnuvši da je zaboli) i ne dozvoli joj više da otvori usta... kad mu neko dodirnu nogu otpozadi – nežno, kao mačka repom.

Osvrnuo se: devojčica od možda četiri, ili čak i osam godina – toliko slabašna da joj je teško bilo odrediti uzrast – sedi na gomili slame u uglu i pruža ka njima ruku. Široko otvorene oči, bele kao dva oljuštena kuvana jajeta, zure u Dejeva. Skupljena šačica njiše se u vazduhu. Slepja je, shvati on. Traži milostinju čim začuje kakav zvuk.

„Više ne moraš to da radiš“, Dejev čučnu kraj nje, dotaknu joj rame i lagano spusti njenu ispruženu ruku. „Hranu ćeš svakako dobiti.“

„Ne trudite se“, okrenu se upravnica Šapiro. „Marhum ne razume ni ruski ni tatarski. Ona misli da tako odrađuje svoj hleb.“

„**E**to, to je čitav naš dvorac“, rekla je upravnica kad su već bili u hodniku, pozivajući ih pokretom ruke ka stepenicama. „Sad ste videli sve. Hajdemo dole, drugovi, skuvaću vam čaj.“

Ali tek što krenuše niza stepenice, začu se ono otegnuto zavijanje, sasvim blizu – mogao bi čovek pomisliti kako to zavija nekakva zver da nije bilo povremenih kratkih jecaja i grcanja.

„Senja-Čuvaš?“, doseti se Dejev.

Bleda kao krpa, nepomičnog lica, upravnica klimnu glavom i skrenu pogled.

„Jure ga vaške“, objasni ona. „U snu. On pokušava, ali ne može da pobegne od njih. Noge su mu bile teško promrzle i sad ga svaki ujed insekata nesnosno boli. Čim se probudi, Senja hvata vaške svuda po telu, sve vreme to radi... A kad zaspi – one hvataju njega... Hajdemo, drugovi!“ U glasu upravnice osećala se nekakva prepuštenost sudbini. „Imam odličnog čaja, od šargarepe.“

Bela se zagleda u oči upravnice ispunjene setom.

„Ne treba nam čaj“, reče joj.

Zatim se uputi duž zatvorenih vrata, oslušujući i tražeći ona iza kojih je ječao Senja.

Našla ih je i otvorila.

Vrata, međutim, nisu vodila u sobu, već na orkestarski balkon.

Tu nisu ležala deca već – dečji skeleti: tako se Dejevu učinilo kad je kročio na balkon. Na sastavljenim stolicama, zastrtim kojekakvim krpama, počivale su kosti – tanušne, obujmljene požutelom, svelom kožom. Ista takva koža prekrivala je i lobanje i lica, sačinjena, činilo se, samo od ogromnih usta i očnih duplji. Skeleti su se povremeno micali: ponekad bi mehanički otvarali oči i bezvoljno se njihali u svojim posteljama, ili bi ležali nepomično, napola spuštenih kapaka. Neka deca bila su položena u velike ravne sanduke (po izrezbarenim drškama sa strane Dejev je prepoznao fioke komode). Jedno dete ležalo je u futrolu od kontrabasa.

To su bili ležeći pacijenti – oni što su prošli sve faze gladovanja – gubitke svesti, delirijume, oticanje udova, oni što su

gladovali dugo – mesecima i godinama – te im organizam nije zgasnuo od potpunog nedostatka hrane, već se sasušio i klonuo od njene stalne oskudice. Oni koji se, po svojoj prilici, više nisu mogli spasti. S plafona su ih gledali, smešeći se, gipsani amori.

Tu je ležao i Senja. Nije više vikao – gledao je izbuljenim očima nekud u prazno i dahtao kao pas, razjapljenih čeljusti. Glava mu je bila kvrgava, s retkim riđim vlasima i neskladno velikim ušima, a u gotovo bezubim ustima, s obe strane jezika, blistala su dva gornja očnjaka.

„Ovi što sprovode evakuaciju dovoze vam i ležeće pacijente?“ Bela upita sasvim tiho, a uzdrhtale nozdrve joj pobeleše. „I vi ih primate? Nema šta, sve sami milosrdni anđeli!“

Upravnica Šapiro smakla je zamagljene naočare s nosa i čutke stala da popravlja Senjin pokrivač – zidni ćilim na kome se još mogao razaznati dezen s jarebicama i lovačkim psima.

Odozdo, iz balske dvorane krcate zdravim mališanima, dopirala je vika i smeh.

„Zašto to rade na ovom mestu?“ Dejev je s balkona video kako se dečaci igraju janjine na parketu.

„Rekoh vam već, nemaju gde“, upravnica je milovala Senju po obrijanoj glavi; bez naočara, njeno sitno rumeno lice naličovalo je detinjem, samo što je bilo izabrano.

„A ovima što leže ionako je svejedno“, zaključila Bela cinično.

„Kako možete!“ Dejev iznenada oseti uskovitlanu mučninu u stomaku, da li zbog visine balkona, ili zbog svega što je video.

„Znam da sam prekršila naređenja i preporuke“, upravnica se ispravila i vratila naočare na nos. „Spremna sam da snosim svu odgovornost. Ali i vi imajte razumevanja – ipak ste iz komisije za decu, a ne iz Čeke – šta sam mogla da uradim? Da ih vratim u Jelabugu ili Laiševo! Molim vas da u izveštaju o izvršenoj inspekciji navedete da je sve to bilo isključivo na moju inicijativu i da...“

„Mi nismo inspekcija“, Bela je prekinula upravnicu, gledajući je pravo u lice. „Sakupljamo decu da ih prebacimo u Turkestan.“

„Da-da, primili smo takav dopis...“, promrmljala je upravnica Šapiro u neverici, a onda iznenada ciknula, poput devojke, i stavila smežuranu šaku na grudi – shvatila je. „Zašto ste sve ovo priredili? Čemu sva ova ispitivanja i obilazak prostorijsa... Cela ova egzekucija?... Zašto odmah niste kazali?“ Oči su joj iza debelih stakala naočara postale izrazito krupne: od ogorčenosti, svakako, ali se Dejevu činilo da joj naviru suze.

„Morala sam da se sama uverim, da lično pogledam svu decu u prihvatilištu.“

„Znači, moj vam izveštaj ne bi bio dovoljan?“, upravnica je pritisla na grudi i drugu ruku, isturivši slabašna ramena, svakog se časa sve više smanjujući i utuljujući.

„Ne“, Bela je sad već govorila spokojnim i poslovičnim glasom, odbacivši optužujući ton. „Jeste li napravili spisak dece za transport?“

„Da, s manjim dopunama. Baš sam htela da pitam Prosvetnu komisiju...“

„Neće biti povećanja kvote, odmah precrtajte vaše dopune“, Bela je pogledom obuhvatila čitav balkon. „Treba izbrisati sve koji se nalaze na drugom spratu, kao i decu do dve godine i trudne devojčice. Ostavite samo zdrave. Što starije – to bolje.“

„A šta ako ne pristanem? Šta ako na voz, umesto četiri stotine dece, prema toj kvoti, dovedem desetoro više? Zar ćete ih ostaviti na peronu?“

Komesarka nije odgovorila, ali se iz njenog teškog pogleda jasno čitao odgovor.

„Umoljavam vas! Na spisku su ionako samo oni za koje ima nade da stignu, kako mi se čini...“

Bela je ćutala.

„Kako mogu da izbrišem nekog sopstvenom rukom?“ Upravnica Šapiro stajala je sklopivši šake ispod samog vrata, kao da je htela da zadavi samu sebe. „To je nemoguć izbor...“

„Nećemo nikog brisati“, rekao je Dejev. „Sve ćemo povesti. I dečaka u dolami, i slepu Marhum, i Senju-Čuvaša. I trudnu devojčicu. I ove ovde ćemo uzeti.“ On pokaza glavom na ležajeve oko njih.

„Ne!“, Bela se naglo okrenu prema njemu kao da je htela da ga udari.

„Da!“, uzvрати Dejev. „Ja sam vođa ešalona. Spremajte papire za transport“, reče, okrenuvši se upravnici. „Ja ću potpisati.“

Ova je samo zapanjeno pogledala čas u jednog, čas u drugog gosta.

„Deca nemaju obuće, niko od njih nema“, prošaputala je gotovo bezglasno i njene malaksale ruke mlitavo skliznuše niz telo. „Bar da nekako dođu do vagona, a u vozu im obuća neće trebati...“

„Naći ćemo i obuću“, rekao je Dejev. „Ima da je nađemo!“

„**H**oćete da budete dobri?“, rekla mu je Bela kad su već bili na tremu; tačnije – prosiktala kroz zube. „I osećajni? Uzorni u svakom pogledu?“

„Hoću“, odgovorio je Dejev. „A ti nećeš?“

„Ne!“, stajala je na vratima prihvatnog centra, prikovana za granitni pod, kao da se još nadala da će se vratiti i rešiti stvar kako treba. „Ja želim da odvedem što više dece u Turkestan – žive dece! A ovi što leže – neće onamo stići, samo će zauzeti nečije mesto u vagonu.“

„Bolje onda da umru ovde, je li?“